

УДК 316.28:316.723

Б. В. Слющинський

КОМУНІКАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧНИК СУЧАСНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

У статті досліджуються взаємовпливи і взаємозалежність комунікації та соціокультурного середовища. Розглядаються проблеми їх взаємного розвитку у різні історичні епохи. Доведено, що від соціокультурного простору, в якому знаходяться члени суспільства залежить життєдіяльність і розвиток суспільства, його комунікативні особливості.

Ключові слова: комунікація, соціокультурний простір, комунікативні особливості, соціальний простір, культура.

Поняття комунікація як науковий термін походить від лат. communicatio – повідомлення, передача, бесіда, розмова. Більше того, словники свідчать, що вивчення проблем комунікації започатковано ще за часів Платона. Як і завжди в науці, різні автори абсолютно по-різному тлумачать зміст цього поняття. Соціологи (П. Сорокін) розуміють під комунікацією взаємодію, тобто передачу соціальної інформації. Психологи (А. Леонт'єв) – процеси обміну продуктами психологічної діяльності, насамперед спілкування. Кібернетики (А. Урсул) – обмін інформацією між складними динамічними системами та їхніми частинами сприймати, накопичувати та переробляти інформацію. З огляду на зазначене вище, можна констатувати, що комунікація є процесом передачі інформації між суб'єктами соціальної сфери суспільства. У свою чергу власне інформацію представники кібернетики (в особі одного із засновників цієї науки Н. Вінера) визначають як зміст, який отримують із зовнішнього світу в процесі пристосування спільноти до нього. Звісно, що комунікація відбувається у певному соціальному середовищі і очевидно має суттєвий вплив на його формування, а отже постійно його змінює, змінюючись при цьому і сама.

Метою даної статті є аналіз теоретико-методологічних підходів до пояснень взаємовпливів соціальної комунікації і соціокультурного простору, дослідження причин їх постійної трансформації та модернізації. Виходячи з поставленої мети спробуємо вирішити наступні завдання:

- проаналізувати і систематизувати основні теоретико-методологічні підходи до проблеми комунікації в соціокультурному просторі, що мають місце в зарубіжній та вітчизняній соціологічній літературі;
- визначити взаємозалежність між соціальною комунікацією та соціокультурним простором у різні періоди історичного розвитку суспільства.

Над проблемою „соціального простору” працювали такі відомі зарубіжні вчені як Т. Гоббс, Ф. Ратцель, Г. Зіммель, Е. Дюркгейм, Р. Парк, П. Сорокін та ін. Ця тема залишається актуальною і сьогодні, адже певний історичний період створює певні умови для тих чи інших суспільних явищ. Як вважав П. Сорокін: „Соціальний простір – багатомірний, оскільки існує більше трьох варіантів групування людей за соціальними ознаками, які не співпадають один з одним (за належністю до держави, національності, професії, економічного статусу, політичних партій, а також за походженням, статтю, віком тощо). Осі диференціації населення за кожною із цих груп специфічні, sui generis і не співпадають одна з одною” [1, с. 83]. Таким чином, ми отримуємо три різноякісні осі координат: соціальну стратифікацію, соціальний склад населення і соціальні інститути. Але потрібно зазначити, що суспільство завжди створювало відповідні типи культури, яким були притаманні певні культурні цінності. Навіть примітивним

суспільствам була властива певна культура. Вона накладала відбиток і на комунікацію у суспільстві. Про це свідчать предмети мистецтва. Напр., відомі скарбниці палеолітичного живопису – печера Ласко в південно-західній Франції, Альтамірська печера на півночі Іспанії та ін. Слід зазначити, що первісна культура не має розвинутої релігійної системи, але людська свідомість уже створює складні уявлення, які закладають підвалини релігійної свідомості: магію, фетишизм, анімізм, тотемізм. Це є певною символікою, яка відтворювала культуру спілкування між членами суспільства.

Отже, якщо *соціальний простір* – фундаментальна умова діяльності та спілкування людей у суспільстві, то *культура* – сукупність засобів, якими інституціоналізуються різні види людської діяльності. Тобто, можна стверджувати, що комунікація існує завжди у певному соціокультурному просторі, але вона завжди різна, як і різний соціокультурний простір.

Кожному поколінню відведено певний історичний час і передано йому певну культуру від попередніх поколінь, яку воно намагається пристосувати до відповідного „нового” часу. *Соціокультурний простір* – це культура, отримана від попередніх поколінь і пристосована до сучасної культури. В історичному часі соціокультурний простір трансформується, відбувається певна *соціокультурна еволюція* – процес змін і розвитку людських суспільств, який виходить із загальних зсувів у сукупності доступної культурної інформації.

Соціокультурна еволюція відбувається на двох рівнях: індивідуальних суспільств і „світової системи суспільств” у якості частини процесу міжсуспільного відбору. Теоретики вважають, що символи виконують роль (передачу інформації) в соціокультурних системах і соціокультурній еволюції, аналогічну генам і природному відбору у біологічних системах і біологічній еволюції, бо в обох випадках очевидні безперервність та зміни, відхилення та зникнення, оновлення та відбір. Між ними існують певні відмінності:

– якщо біологічна еволюція характеризується безперервною диференціацією і диверсифікацією, то для соціокультурної еволюції характерне об’єднання чи зникнення суспільств;

– в біологічній еволюції прості види не зникають, зате в соціокультурній такі тенденції стрічаються;

– в соціокультурній еволюції спадковість передбачає передачу від покоління до покоління збережену корисну поведінку, а в біологічній такі набуті характеристики не передаються.

Таким чином, можна стверджувати, що соціокультурний простір постійно міняється, а отже, і змінюється комунікація.

Розглянемо комунікацію у різні часи розвитку суспільств, яким властива різна культура. Візьмемо для прикладу одну з найменш розвинених у технологічному плані культур, що залишаються у світі, – плем’я !кун (бушмени), яке живе в пустелі Калахарі, розташованій на територіях Ботсвани й Намібії, у Південній Африці (! – придих, з яким вимовляється це слово) [2, с. 110–111]. Хоча їхнє життя сьогодні змінюється під тиском зовнішніх обставин, традиційні моделі соціальної поведінки ще зберігаються.

!Кун живуть по 30–40 чол. у тимчасових поселеннях поблизу криниць. У їхньому докільлі їжі мало, тож їм доводиться вирушати на далекі відстані в її пошуках. Жінки та діти цілий день у мандрах. Повертаються у табір пізно ввечері. Майже цілий день вони не спілкуються. У зимовий період, коли плем’я менше пересувається, відводиться час для ритуальних церемоній. Члени більшості груп !кун ніколи не спілкуються з людьми, яких вони не знають досить добре. Тому, напевно, і сьогодні у їхній мові немає слова „чужий”. Отже, не дивлячись на досить розвинену систему комунікації, це плем’я зберегло її лише всередині племені.

На противагу такому племені, в новітніх суспільствах, індивіди постійно

взаємодіють з іншими людьми (культурами), яких ніколи раніше не бачили й не зустрічали. Майже кожна з таких взаємодій (крамниця, театр, транспорт тощо) змушує їх контактувати (опосередковано) з людьми, які можуть жити за тисячі кілометрів від них, а часті такі контакти призводять до безпосередньої взаємодії. На думку зарубіжних вчених Д. Бодена і Г. Молоч, люди прагнуть до міжособистісної (безпосередньої) взаємодії [2, с. 112]. Саме при безпосередньому спілкуванні вони легше адаптуються до іншої культури і проявляють свою соціальну активність, що сприяє покращенню комунікації. Але її характер, манера, результативність тощо залежать від дуже багатьох аспектів.

На соціокультурний простір впливає історичний період, а в ньому: можливість вільного висловлювання своєї думки, задоволення рівнем суспільного життя, успадкована культура тощо. Як вважає чесько-французький вчений М. Кундер у праці „Безсмертя”, „Моє „я” суттєво не відрізняється від вашого „я” тим, про що воно думає. Людей багато, думок замало: усі ми приблизно думаємо те саме і передаємо думки один одному, вимінюємо їх, беремо у борг, крадемо” [3, с. 132–137]. Що ж на це впливає?

Можливо на це впливає саме ця тримірність, яку відзначав П. Сорокін? Дійсно, соціальна стратифікація, соціальний склад населення і соціальні інститути впливають на життя суспільства, виробництво, освіту, сім'ю, державу, релігію тощо. Саме це створювало періоди „політичного німування” суспільства, підйом і спад етнокультур, ствердження тези безперспективності етнонаціонального чинника тощо [4, с. 12–13].

На думку П. Сорокіна, у людей існує потреба спілкування із собі подібними.

Хоча ця потреба притаманна всім людям, проте вона не однакова у різних індивідів [5, 152–163]. Що це так, доводиться множинністю фактів: *по-перше*, тим, що люди жили і живуть у суспільстві собі подібних і що ізольована людина не самодостатня; *по-друге*, тим, що на найперших етапах життя людства, люди періодично збираються у більш широкі об'єднання і утворюють святкування; *по-третє*, тим, що ізоляція веде до загибелі; *по-четверте*, потреба у спілкуванні підтверджується і дослідженням причин самогубств. За Дюркгеймом, основною причиною самогубства є послаблення соціального зв'язку, зростання самотності та ізольованості людини від людини [6]. Крім цього, потрібно звернути увагу і на явище взаємодії у якості особливої *колективної єдності* чи *колективної індивідуальності* [5, с. 300]. Підставою для цього є *причинні* або *функціональні відносини*, які, на думку Сорокіна, виділяють індивідів в особливе явище, що відмежовується від всіх інших. Саме це і створює *реальну колективну єдність*. Колективну єдність потрібно розглядати і у залежності від кількості індивідів: єдність двох; єдність багатьох з визначеним одним центром; єдність складна, що складається із взаємодії двох груп, з яких кожна є колективною єдністю. Залежно від якості індивідів, від характеру актів, колективні єдності можуть бути пасивними, активними, одно чи двосторонніми, тимчасовими чи тривалими, організованими, свідомими тощо. Залежно від провідників колективні єдності: зв'язані звуковими провідниками, світло-кольоровими, рухливо-мімічними, хімічними, механічними, тепловими, предметними, електричними, а також безпосередніми і не безпосередніми. Таким чином, на думку П. Сорокіна, „першим кроком до аналізу побудови будь-якого народонаселення (країни, епохи), є аналіз його з точки зору кількості і якості індивідів, які складають його, характеру їх взаємовідносин і провідникових зв'язків” [5, с. 304].

Звичайно, можна розглядати особливості комунікації, напр., в часи доіндустріального суспільства, індустріального чи постіндустріального, коли одна стадія приходить на зміну іншій, міняються технології, спосіб виробництва, форма власності, соціальні інститути, політичний режим, культура, спосіб життя, численність населення, соціальна структура суспільства. Можна розглядати комунікацію у

відповідності до концепції домодерністського, модерністського і постмодерністського стану (С. Крук, С. Леш), до економічного і постеконічного суспільств (В. Іноземцев), а також „першої”, „другої” і „третьої” хвилі цивілізації (О. Тоффлер) тощо. Ми ж спробуємо розглянути комунікацію у новій сучасній соціокультурній реальності України.

Сьогодні наше суспільство перебуває на етапі перелому соціокультурної трансформації і модернізації, зміни типу своєї організації та існування і умовно є посттоталітарним суспільством. Зараз формується нова культурна реальність, що характеризується новими відносинами між людьми у сфері культури, новими умовами розвитку, особливою системою цінностей, норм і принципів, культурних потреб і засобів задоволення. Це стало результатом з одного боку – соціалістичної модернізації з усіма її успіхами і недоліками, а з другого – теперішній перехідний період є продовженням модернізації, але в нових умовах капіталізації і ринкових відносин. Процес цього періоду модернізації проходить суперечливо. Відбувається складне за змістом зіткнення „традиційного” і „модернізаторського”, в якому традиція стає одним із джерел культурної модернізації.

Слід також мати на увазі, що на відміну від інших суспільств, напр., японського, де переважає „колективна культура”, американського з перевагою „індивідуалістичної культури”, ми маємо справу з цілком іншою культурою. У нашій державі культура піддавалася нетиповій для інших країн „обробці”. Тривалий час на теренах України (СРСР) існувала культура „культу”. Саме вона мала визначальне значення для створення відповідного соціокультурного простору, який багато забороняв і мало що дозволяв суспільству в цілому. Тут діяла теорія „єдино-мудрих рішень”, які не могли піддаватись критиці. Це викликало певну заляканість людей, а звідси і відповідну „затаєну” комунікацію. Соціокультурний простір цього часу можна назвати „латентним”. У ньому відбувалася фетишизація влади. Саме тому, напевне, так довго відбувається перехідний процес, пошук методів проведення модернізацій суспільства. Які ж основні риси соціокультурної модернізації?

Основними рисами соціокультурної модернізації є: диференціація, урбанізація, освіченість, розвиненість засобів масової комунікації, динамічність, новаційність, спеціалізованість, лібералізація, індивідуалізація, досить активна самосвідомість громадян. Але, як стверджує російський соціолог Л. Юнін „У перехідний період відбувається культурний розрив, втрата традиційних опор, перехід від монотипної (соціалістичної) до полістилістичної культури, основними категоріями якої є: деієрархізація, деканонізація, невпорядкованість, детоталізація, ускладненість, негативність тощо. Формуються нові культурні моделі” [7, с. 87]. Сьогодні змінюється „стиль” суспільного життя. Другу половину ХХ ст. справедливо називають „століттям уніфікації”. Коріння цієї проблеми пов’язані з процесами урбанізації, стандартизації життя, превалюванням поведінкових стереотипів. На тлі цього розвинулась так звана „масова культура” – масова культура у „масовому суспільстві”, де відбувається зближення, „усереднення”, інтернаціоналізація типів матеріального і культурного споживання соціальної інформації. Але людина сприймає культуру (в тому числі і масову) у залежності від рівня „власної культури”. Власна культура сприяє адаптації іншої культури та можливості її використання чи спотворення.

Українське суспільство по-своєму „адаптувало” „здобутки” світової масової культури. По суті, соціокультурні запити українського суспільства початку 90-х, коли значна частина українців прагнула позбутися тягаря нав’язаних радянською системою цінностей, сприяли активному сприйняттю цих „здобутків”, копіюванню їх. Жорстка соціалістична модернізація неотрадиціоністського типу, поєднання рис сучасного і архаїчного суспільства ускладнює модернізаційний процес, посилює протистояння в культурі різних соціальних сил, ускладнює вектор руху національної культури у

вимірах сучасних перспектив, у руслі новітніх здобутків світової культури. В Україні намічається створення посттрадиційного соціокультурного простору, в якому модернізація відбувається під знаком традиційних символів. Але в нашому суспільстві поєднується „общинно-подібна” психологія з урбанізмом і технічним поступом, співіснують традиційне, посттрадиційне і модерне з деякою відносною незалежністю культури. Все це і створює певні комунікативні особливості, які у соціокультурному просторі можна класифікувати за такими ознаками:

- шириною комунікативних зв’язків (регіональні, міжрегіональні);
- національно-етнічним складом;
- демографічними ознаками;
- освітньо-кваліфікаційним рівнем;
- партійністю;
- престижем, майновим цензом і належністю до владних структур;
- метою і очікуваними результатами;
- ідеологічними та релігійними ознаками.

Кожна із наведених ознак створює відповідний тип комунікації в соціокультурному просторі, які теж можна класифікувати. Найбільш характерними типами комунікації для регіонального соціокультурного простору є:

– довірливість, що виникає з єдиної мети, яка об’єднує членів того чи іншого регіону (мовні аспекти, традиції, норми, ціннісні орієнтації, звички тощо, а також єдина культура, приблизно однакове бачення сучасних проблем);

- зрозумілість прагнень;
- близькість почуттів і емоційних станів;
- симпатії, почуття „єдності”.

Для комунікації в міжрегіональному соціокультурному просторі характерними є:

– деяка настороженість, викликана не візуальним знанням суб’єктів комунікативного акту, а здебільшого образом „співбесідника”, який створюється завдяки отриманій від когось інформації (часто вигідної для особи, яка її передає);

- незнання намірів співбесідника;
- незрозумілість прагнень і бажань;
- відчуженість культур;
- різний чуттєвий і емоційний настрій.

Найбільш вразливим є національно-етнічний соціокультурний простір. Він саме і створює своєрідні типи комунікації.

– етнічний тип всередині національної групи як культури представників іншої нації (гетерогенний);

- поліетнічний;
- етнолокальний (спільність духовної культури);
- консолідований;
- наднаціональної консолідації;
- локального націоналізму;
- міжнаціональних протиріч.

Демографічні аспекти створюють соціокультурний простір „комунікації поколінь”. Для них характерними є трансформація культур, адаптація ціннісних орієнтацій і норм поведінки від покоління до покоління. Щодо освітньо-кваліфікаційного рівня, то він міжрегіональний і здебільшого має однакові ознаки.

Партійність, престиж, майновий ценз і належність до владних структур створює своєрідний соціокультурний простір із відповідним стилем комунікації. Саме тут сьогодні чітко викристалізуються манери спілкування, самовизначення „персони”, зверхність, безкарність тощо. Все це створює відповідну символіку: „привласнення влади, недоторканість і всездозволеність дій”.

Мета і очікування результатів завжди спонукали індивідів і навіть цілі групи (спільноти) до створення відповідної „догідливої” поведінки, деколи, правда, з елементами компромісного егоїзму. Такий тип комунікації має певні терміни існування. При зміні обставин, або зростанні внутрішньої неузгодженості, комунікативні особливості різко змінюються, що змінює і соціокультурний простір. Крім цього, ідеологічні характеристики теж відіграють важливу роль в існуванні того чи іншого соціокультурного простору, а отже, і типу комунікацій.

Як бачимо, будь-які комунікативні зв'язки залежать від соціокультурного простору, бо самі є тим чинником, який його створює. Але завжди комунікативні зв'язки відбуваються за допомогою певних соціальних дій, взаємодій і відносин, що викликають відповідну поведінку членів суспільства. Тому відділити комунікацію від поведінкових аспектів неможливо. *Поведінка* – це відображення комунікативних характеристик у життєдіяльності індивідів (малих і великих соціальних груп, спільнот тощо).

Для *комунікації в соціокультурному просторі* стає характерним тип комунікативної компетенції (Габермас), який конвенціонально задіяний в комунікативній події: для соціальної комунікації – це схеми та сценарії поведінки у відповідних повсякденних ситуаціях; для професійної комунікації – це сфера знань, пов'язаних із професійною діяльністю на робочому місці. На відміну від названих видів комунікації, міжособистісна комунікація спирається на індивідуальний досвід і можлива лише за наявності певного ступеню спільності його в учасників спілкування. Це знову підкреслює вплив соціокультурного простору.

Як бачимо, комунікативні особливості залежать від створених ними соціокультурних просторів, тобто від створення умов для структурування культури як результату модернізаційних змін, коли децентралізація структури породжує гру без обмежень (Дерріда).

Саме такий процес сьогодні відбувається в Україні. Тут починають окреслюватись важливі риси нової соціокультурної реальності, а саме:

- поступова зміна характеру відносин між людьми і стилю їхніх взаємин разом із зміною виробничих відносин;
- зміна соціальної орієнтації та ідеалів, подолання заідеологізованості культури, новий соціальний вибір;
- переоцінка цінностей і формування нової ієрархії;
- особистісний акцент на всьому полі соціуму й культури (людський фактор);
- зростання ступеню свободи;
- зняття „жорсткого” ієрархічного управління культурою суспільства і зростання самодостатності розвитку культури в регіонах;
- формування нової інфраструктури сфери культури і нових принципів управління нею;
- поява недержавного сектора;
- формування нових соціально-культурних потреб, шкали і критеріїв оцінки явищ культури і мистецтва, нових смаків і вподобань, поява нових елементів способу життя;
- утворення нових відносин між учасниками суспільного життя;
- зміна статусу, а відповідно ролі та функцій національної культури;
- відкритість культури, посилення впливу західної (американської) культури, модернізація сфери культури;
- зміна суспільного статусу релігії, охоплення нею багатьох верств населення і посилення клерикалізму в деяких із них, зростання релігійного впливу на мораль суспільства.

Все це говорить про помітні зміни, що відбулися в соціокультурному просторі України, які вплинули на комунікацію. Отже, можна стверджувати, що важливими

факторами, які свідчать про глибокі зрушення в національно-культурній самосвідомості, які пов'язані зі зміною соціокультурного простору і комутативних особливостей в ньому, є:

- зміни в реальній поведінці при освоєнні нової соціокультурної реальності;
- „недомодернізований” поступ, процес модернізації, який дещо затягнувся і створив поле невизначеності;
- слабка загальна структурованість українського суспільства;
- розпорошеність суспільства і соціальна суперечливість;
- соціальна напруженість і комплекс негативів;
- невисокий загальний рівень культури населення;
- поява великої кількості субкультур;
- етнокультурна активізація меншин;
- молодіжні субкультури;
- субкультури кримінального чи межового з ними штибу.

Резюмуючи, можна сказати, що *комунікація в соціокультурному просторі* – це відображення міжкультурних зв'язків певних груп людей у певний історичний період його розвитку. Соціокультурний простір багатомірний. Саме багатомірність (структура і система суспільства, належність до держави, національності, професії, конфесії, відповідний економічний статус тощо) створювала осі диференціації населення у відповідності до стратифікацій, соціального складу та соціальних інститутів, що, у свою чергу, впливало на появу відповідних культур. Кожній культурі притаманні свої ціннісні орієнтації і норми поведінки, котрі впливали на характер комунікації у тому чи іншому суспільстві. В історичному часі соціокультурний простір трансформувалася, відбувалася певна соціокультурна еволюція – процес змін і розвитку людських суспільств, який виходить із загальних зсувів у сукупності доступної культурної інформації, що свідчить про те, що соціокультурний простір постійно змінюється.

Отже, можна стверджувати, що комунікація є якщо не еквівалентом, то визначником сучасної соціокультурної реальності. Від соціокультурного простору, в якому знаходяться члени суспільства залежить життєдіяльність і розвиток суспільства, його комунікативні особливості.

Список використаної літератури

1. Сорокин П. Социальная и культурная мобильность / П. Сорокин // Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М.: Политиздат, 1992. – 116 с.
2. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс, пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
3. Дячкова О. Блукання Аріадни, або Деякі свідчення про гендерні парадокси в українській сучасній академічній музиці / О. Дячкова // Сучасність. – 2002. – № 11. – С. 132–137.
4. Скрипник Г. Етнонаціональні аспекти наукового доробку Івана Дзюби / Г. Скрипник // Народна творчість та етнографія. – 2001. – № 3. – С. 13–19.
5. Сорокин П.А. Система социологии / П.А. Сорокин. – М.: Наука, 1993. – Т. 1. – 447 с.
6. Дюркгейм Е. Самоубийство. Социологический этюд / Е. Дюркгейм. – СПб.: Изд. Карбасникова, 1912. – 541 с.
7. Ионин Л. Социология культуры / Л. Ионин. – М.: Логос, 1996. – 486 с

B. V. Slyuschynsky

COMMUNICATION AS AN IDENTIFICATION OF MODERN SOCIO-CULTURAL REALITY

The article investigates the interaction and interdependence of communication and cultural environment. The problems of their mutual development in different historical eras.

Informed that from the social and cultural space in which there are members of the society depends on functioning and development of society, its communicative features.

Key words: *communication, social and cultural space, communication features, social space, and culture.*

УДК 364.01:159.922.4(477)

Т. В. Черепанова

МЕНТАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ В УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЕ

У статті розглядаються проблеми ментально-етнічних підстав соціальної допомоги в українській культурі. Сутність етнічного менталітету розкривається як динамічна розумова структура, що виявляється в ціннісних установках і поведінкових актах. Виявлено специфічні особливості українського менталітету, що лежать в основі общинної взаємодопомоги.

Ключові слова: *соціальна робота, етнічна ментальність, соціальна допомога.*

Социальная работа существовала как вид общественной деятельности всегда, однако как вид профессиональной деятельности и общественная наука начала складываться в начале XX века. Украинская социальная работа еще более молода. Но неправомерно утверждение о том, что социальная работа формируется с чистого листа и не умеет под собой исторических корней. Истоки современных теоретических взглядов на социальную работу заложены на рубеже XIX-XX вв. Е. Максимовым, А. Горовцем и В. Ключевским. В их работах содержится анализ архаичных видов помощи на Руси, особенности общественной и государственной опеки, а также общественной благотворительности. Начатые этими исследователями представление о специфике процесса социальной помощи в историческом и культурологическом аспектах влияют и на современные взгляды. В советский период социальная работа как отдельная область знаний не развивалась и практически растворилась в социальном обеспечении, дефектологии, педагогике.

Современные исследования связаны, главным образом, с уточнением исходных общетеоретических положений, сфер деятельности специалистов социальной работы, специфики отдельных методов и технологий, особенностей социальной политики и истории, что раскрыто в трудах российских ученых М. В. Фирсова, А. А. Козлова, В. П. Мельникова, Е. И. Холостовой, Л. Г. Гусяковой, П. Д. Павленка, Б. Ю. Шапиро, а также украинских И. И. Миговича, М. П. Лукашевича, В. И. Полтавца, А. Г. Горелой, Т. В. Семыгиной. Эти работы посвящены исследованию форм и видов взаимопомощи в истории украинского народа. Однако они не рассматривают национально-ментальные и социокультурные основания помощи украинцев друг другу и социально уязвимым группам. Цель настоящего исследования - анализ ментально-этнических оснований социальной помощи в украинской культуре.

Как вид общественной деятельности социальная работа имела различные формы и номинации в разные исторические эпохи в разных культурах. Так, в Древней Греции социальная помощь была известна как филантропия, в Риме - как народные традиции. Народы Латинской Америки - древние инки процесс помощи и взаимопомощи определяли как "минка", а языческие славянские племена как "слепня".

Начать анализ ментально-этнических оснований взаимопомощи в украинском обществе необходимо, прежде всего, с концептуализации категории ментальность,